

CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA ICOANEI PE STICLĂ CINA CEA DE TAINĂ, TRANSILVANIA, ȘCHEII BRAȘOVULUI, SECOLUL AL XIX-LEA

Dr. Iuliana POPESCU*

*cercetător științific, expert conservare și restaurare pictură tempera, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” București

Abstract: *The study refers to the conservation and restoration of the icon on glass “The Last Supper”, Transylvania, Șcheii Brașovului, the 19th century, inv. no. MS31356/83768 and includes: the presentation of the object, a description of the iconographic theme, a description of the conservation status before restoration, the results of the laboratory investigations, the diagnostic, the works done, the studied references. The paper is illustrated with assembly and detailed photos, made before the restoration, during the works and at their end.*

Keywords: *conservation, restoration, icon on manufactured glass, The Last Supper, degradations, investigation results.*

Cuvinte-cheie: *conservare, restaurare, icoană pe sticlă de manufactură, Cina cea de Taină, degradări, rezultatele investigațiilor.*

Prezentarea icoanei

Icoana *Cina cea de Taină*, cu Nr. inv. M.S. 31356/83768, face parte din colecția Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București. Deși este nedată și nesemnată, stilul și tehnica artistică în care a fost realizată au determinat încadrarea ei în categoria icoanelor din Transilvania, Șcheii Brașovului, sec. al XIX-lea. Icoana a fost achiziționată în anul 1976, cu 500 lei, de la Ganea Gheorghe, din Făgăraș, Brașov. A fost reevaluată în anul 2018, valoarea finală fiind de 15.000 de lei.

Descrierea temei iconografice

Tema iconografică reprezentată este *Cina cea de Taină*. Potrivit canoanelor iconografice, în jurul laturii semicirculare a mesei sunt așezați Iisus Hristos și cei doisprezece ucenici ai Săi. Hristos este reprezentat în centrul compoziției. În icoană sunt prezenți numai opt dintre cei doisprezece ucenici, motivul fiind probabil adaptarea unui model prea

mare la o plăcuță de sticlă cu dimensiuni reduse, ceea ce l-a determinat pe iconar să renunțe la o parte dintre personaje. Nerespectarea numărului ucenicilor poate fi considerată o licență iconografică, dar este cunoscut faptul că icoanele pe sticlă se caracterizează printr-o mare libertate de exprimare artistică, plastică, aceasta incluzând adesea și anumite abateri de la canoanele iconografice. În lipsa inscripțiilor, identificarea ucenicilor este dificilă. Știm că în dreapta Mântuitorului se afla Petru, mai vârstnic, iar în stânga, Ioan, mai tânăr, aplecându-și capul pe pieptul Domnului Iisus Hristos. Toți au aureole în jurul capului, mai puțin Iuda, pentru că a trădat. Iuda mai poate fi recunoscut și prin faptul că întinde mâna să înmoaie pâinea în vasul așezat mai departe de el. Acest gest însoțește răspunsul pe care îl dă Hristos, la întrebarea ucenicilor Săi, cu privire la ucenicul care îl va vinde: „Cel ce a întins cu Mine mâna în blid, acela Mă va vinde” (Matei 26, 23; Ioan 13, 26).

Fig. 1. Ansamblu, față, la lumină directă, înainte de restaurare.

Fig. 2. Ansamblu, verso, la lumină directă, înainte de restaurare.

Descrierea stării de conservare a icoanei înainte de restaurare

Diagnosticul

Icoana este un sistem unitar compus din: plăcuța din sticlă de manufactură pictată, ramă și capacul de protecție din lemn de brad. Îmbătrânirea materialelor, variațiile de temperatură și umiditate, șocurile mecanice la care a fost expus obiectul constituie cauzele ce au condus la apariția numeroaselor degradări existente la nivelul elementelor componente ale acestuia. Icoana nu prezintă atac biologic activ.

Supportul din sticlă de manufactură

Supportul din sticlă de manufactură, cu dimensiunile de 38,8 cm x 32,4 cm x 1,5 mm, prezintă câteva deficiențe de fabricație: bule de aer, nodulețe, rizuri. Sticla nu este bine fixată în ramă.

Degradările suportului din sticlă: lacune cauzate de o tăiere defectuoasă a plăcuței de sticlă, situate la colțul superior dreapta și la cel inferior stânga; zgârieturi, depuneri aderente (pământ, nisip, materii grase) și neaderente (praf).

Pelicula de culoare

Potrivit tehnicii tradiționale, icoana este pictată în tehnica tempera, cu emulsie de gălbenuș de ou, pe suport din sticlă de manufactură. Pelicula de culoare este așternută în strat subțire pe dosul sticlei.

Degradările peliculei de culoare: eroziuni, cracluri, desprinderi oarbe și sub formă de acoperiș în două ape, lacune, depuneri aderente (pământ, nisip, materii grase) și neaderente (pânze de păianjen, praf, insecte moarte), alte materii; la nivelul foiței metalice sunt prezente oxidări, eroziuni, desprinderi, lacune. Pentru fixarea sticlei în ramă, au fost așezate pe falțurile ramei fragmente (tampoane) de hârtie, împăturite în mai multe straturi. Cu timpul, hârtia a îmbătrânit, a devenit rigidă, iar în unele locuri a aderat la pelicula de culoare, punând în pericol integritatea acesteia. Desprinderea hârtiei ar putea antrena fragmente din pelicula de culoare care este îmbătrânită și casantă.

Fig. 3. Ansamblu, verso, după dezasamblarea componentelor icoanei - degradările ramei și peliculei de culoare.

Fig. 4 (a, b). Detalii, verso, înainte de restaurare - degradări ale peliculei de culoare.

Rama

Rama icoanei, cu dimensiunile de 46,6 x 40,8 x 1,2 cm, are formă dreptunghiulară, este realizată din lemn de brad, îndeplinind funcții estetice și de protecție. Este profilată cu două caneluri și cuprinde două benzi: una mai lată, vopsită în ocru și ornamentată cu linii curbe (semicercuri) trasate cu negru, alta mai îngustă, dispusă la interior, vopsită în roșu vermillon și marcată de cele două caneluri. Baghetele din care este alcătuită rama sunt încheiate la colțuri, în unghi de 45°, și fixate cu pene. Potrivit tradiției, în zona mediană a baghetei superioare a fost practicat un orificiu prin care trece sfoara ce ajută la etalarea icoanei. Tehnica rudimentară în care a fost realizată rama justifică existența unor deficiențe: laturi inegale (din cauza montării asimetrice a baghetelor), lacune superficiale, noduri de structură (pe latura inferioară).

Degradările ramei: instabilitatea baghetelor la colțurile ramei și ușoara distanțare a acestora pe linia de încheiere, ca urmare a uscării lemnului și a penelor; strat mat alb-gălbui (posibil lac sau ceară), îmbătrânit, aplicat inegal pe fața ramei; eroziuni, lacune, fisuri (pe muchiile baghetelor (pe verso, superior și inferior); zgârieturi (pe față); urme de cuie (pe verso); sporadic orificii de zbor - urme ale unui atac xilofag inactiv în prezent, pete mici negre, brune, cenușii - urme ale unui atac fungic, inactiv în prezent; depuneri aderente (materii grase, produși de metabolism proveniți de la insectele atrase de materiile organice din structura icoanei); depuneri neaderente (pânze de păianjeni și gogoși de mătase în care au fost purtate ouăle acestora, insecte moarte, exuvii, praf).

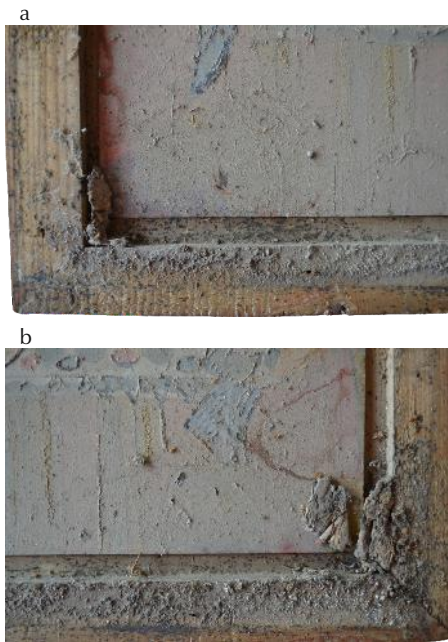

Fig. 5. Detalii, verso, înainte de restaurare - degradările ramei și peliculei de culoare: a - colț inferior stânga, b - colț inferior dreapta.

Capacul de protecție

Capacul de protecție este realizat din lemn de brad, prelucrat rudimentar, și a fost fixat pe versoul icoanei în cuie din metal. Este alcătuit din două planșe dreptunghiulare, cu muchiile teșite, dispuse orizontal. Prelucrarea lemnului cu mijloace rudimentare a condus la aspectul neglijent al capacului, suprafața acestuia fiind rugoasă, cu așchii lemnoase mai accentuate pe interiorul planșelor. Lemnul prezintă și numeroase noduri de structură.

Degradările capacului de protecție: nod cu tendință de expulzare (superior central), eroziuni, fisuri accentuate; zgârieturi, urme de cuie; sporadic orificii de zbor - urme ale unui atac xilofag inactiv în prezent; depuneri aderente - pământ; pete crem, negre, gri (urme ale unui atac fungic inactiv în prezent și produși de metabolism proveniți de la diverse insecte; depuneri neaderente (praf, pânze de păianjen, insecte moarte ș.a.).

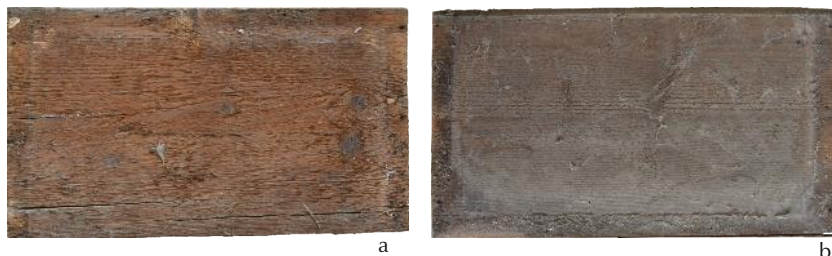

Fig. 6. Detalii, verso - capacul de protecție desprins de pe rama icoanei, înainte de restaurare: a - planșa superioară, b - planșa inferioară.

Rezultatele investigațiilor de laborator

Pentru identificarea elementelor componente ale peliculei de culoare au fost efectuate investigații de laborator în colaborare cu doamna dr. ing. fizician Vivian Dragomir și doamna dr. Iulia Anania - biochimist. Probele au fost analizate prin spectrometrie de fluorescență de raze X (nedistructiv). Potrivit Raportului de analize fizico-chimice Nr.5/17.09.2014, au fost identificate elementele chimice prezente în 7 probe (5 probe de pigmenți și 2 probe de foiță metalică aurie), cu ajutorul spectrometrului portabil de fluorescență de raze X InnovX Systems Alpha Series 4000. Din studiul imaginilor directe, din rezultatele spectrometriei de raze X coroborate cu observația microscopică și rezultatele testelor de identificare a lianților, rezultă că au fost identificați următorii pigmenți: miniu de plumb, albastru de Prusia, alb lithopone/zinc, ocră galben, ocră roșu, galben de crom, negru de cărbune sau mineral. Pigmenții sunt prezenți în următoarele combinații: roșu - miniu de plumb, urme de ocruri; albastru - alb lithopone/zinc, albastru de Prusia; pământuri în foarte mică proporție și negru; galben - galben de crom cu alb, puțin miniu de plumb și puțin negru. Carnația este realizată din alb lithopone/zinc, foarte puțin miniu de plumb și puțin negru. Liantul utilizat pentru pigmenți este emulsia de gălbenuș de ou grasă. Poleirea s-a efectuat cu foiță de cupru (aliaj Cu - Zn - Sn, de tip alamă: 84%:7%:5% + urme).

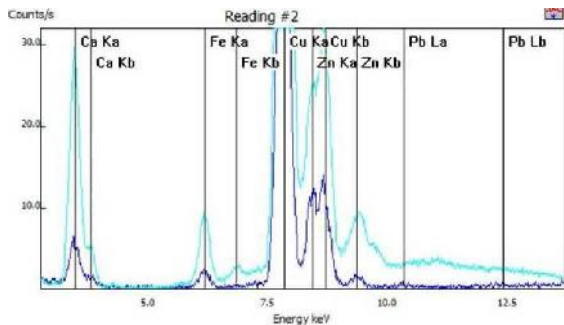

Fig. 7. Reprezentare grafică spectrometrie raze X. Proba 8 - foiță aurie pe aureola lui Iuda.

Fig. 8. Ansamblu, verso, înainte de restaurarea peliculei de culoare.

Descrierea lucrărilor de conservare și restaurare efectuate

Degradările avansate existente la nivelul elementelor componente ale icoanei au impus efectuarea unor intervenții cu grad de dificultate ridicat. Pentru realizarea investigațiilor de laborator, a intervențiilor de conservare și restaurare, au fost dezasamblate elementele componente ale icoanei, în colaborare cu domnul Constantin Răducan - restaurator lemn. După finalizarea lucrărilor, s-a procedat la asamblarea componentelor restaurate.

Lucrările efectuate la suportul din sticlă

1. Desprăfuirea sticlei cu ajutorul unei pensule late, cu păr moale; dezinfectarea și curățarea feței sticlei cu soluție pe bază de alcool etilic absolut și apă distilată, în părți egale.
2. Fixarea plăcuței de sticlă în ramă cu ajutorul unor fragmente de plută care au fost aplicate pe falțul ramei.

Lucrările efectuate la pelicula de culoare

1. Desprăfuirea peliculei de culoare cu ajutorul unei pensule cu păr moale, intervenind cu atenție deosebită, numai în zonele în care pelicula permite această operațiune, pentru a preveni degradarea ei. Unele materii neaderente au fost îndepărtate cu penseta.

2. Consolidarea peliculei de culoare s-a efectuat cu emulsie de gălbenuș de ou (1 parte gălbenuș + 3 părți apă distilată + conservant - Acid acetilsalicilic), aceasta fiind aplicată prin pulverizare în ploaie fină, cu ajutorul suflătorului metalic. Emulsia a fost pulverizată în trei etape, la un interval de patru ore. Pelicula de culoare a fost presată ușor, cu ajutorul unei pensule cu păr moale, pentru a obține readerea acesteia la suportul din sticlă.

3. În vederea îndepărtării depunerilor aderente la pelicula de culoare a fost efectuat un micro test de curățare. Intervenția s-a realizat în două etape, utilizând emulsie de gălbenuș de ou, în concentrații diferite. În prima etapă s-a aplicat, prin pensulare, emulsie de gălbenuș de ou, mai concentrată (1 parte gălbenuș de ou + 4 părți apă distilată + conservant - Acid acetilsalicilic), iar, în cea de a doua etapă, s-a intervenit cu emulsie de gălbenuș de ou mai slabă (1 parte gălbenuș de ou + 7-10 părți apă distilată + conservant - Acid acetilsalicilic) și tampoane de vată pe bețișor de bambus, îndepărtând materiile aderente. Intervențiile s-au efectuat cu maximă prudență, pentru a nu pune în pericol integritatea peliculei de culoare.

Fig. 9 (a, b). Materii neaderente îndepărtate din interiorul icoanei (de pe capac, de pe ramă și de pe pelicula de culoare).

Fig. 10 (a, b). Detalii, față, în timpul restaurării: micro testul de curățare a peliculei de culoare cu emulsie de gălbenuș de ou.

4. Îndepărtarea materiilor aderente de pe întreaga suprafață a peliculei de culoare s-a realizat cu aceleași metode, materiale și instrumente de lucru, utilizate la micro testul de curățare.

5. Integrarea cromatică a peliculei de culoare a fost efectuată în culori de apă (acuarele) diluate cu emulsie de gălbenuș de ou (1 parte gălbenuș + 7-10 părți apă distilată + conservant - Acid acetilsalicilic). Culorile au fost aplicate cu pensule fine, strict în zonele lacunare, fără a depăși limitele acestora.

Fig. 11 și 12. Ansamblu, verso și față, după restaurare.

Fig. 13 și 14. Ansamblu, față și verso, după restaurare.

Lucrările efectuate la ramă

1. Desprăfuirea cu o pensulă lată cu păr moale; curățarea și dezinfectarea ramei pe verso, cu soluție pe bază de alcool etilic absolut și apă distilată, în proporție 1:1. Pe fața ramei s-a acționat cu aceeași soluție, în care s-au adăugat câteva picături de glicerină, iar pentru îndepărtarea peliculei de culoare alb-gălbui de pe fața ramei s-au utilizat soluții pe bază de alcool etilic absolut, White spirit, ulei de in și amoniac, în concentrații diferite, alternate cu emulsie de gălbenuș de ou (1 parte gălbenuș+4 părți apă distilată+conservant - Acid acetilsalicilic). Tratarea preventivă a lemnului (pe verso) cu substanță insecto-fungicidă (Resistol).

2. Consolidarea ramei la colțuri cu clei de oase și completarea lacunelor din masa lemnoasă cu chit de rumeguș; finisarea completărilor cu hârtie abrazivă de porozitate medie și mică; integrarea cromatică a ramei în baiș brun; peliculizarea feței și canturilor ramei cu emulsie de ceară de albine în White spirit. Lustruirea suprafeței peliculizate, cu un fragment de pâslă.

3. A fost creată o agățătoare nouă din sfoară, firul textil fiind trecut prin orificiul existent în bagheta superioară a ramei, conform tehnicii tradiționale de etalare a icoanei.

4. Pentru fixarea sticlei în ramă au fost utilizate fragmente din plută. Acestea au fost lipite pe falșul ramei cu ajutorul unui adeziv epoxidic bicomponent (BISON EPOXI UNIVERSAL).

Lucrările efectuate la capacul de protecție

1. Desprăfuirea capacului cu o pensulă lată cu păr moale și extragerea cuielei ruginite. Curățarea și dezinfectarea cu soluție pe bază de alcool etilic și apă distilată, în proporție 1:1. Tratarea preventivă a lemnului (pe verso) cu substanță insecto-fungicidă (Resistol).

2. Consolidarea capacului în zonele cu fisuri, utilizând clei de oase fungicizat, câlți și chit de rumeguș. Pentru fixarea fragmentelor desprinse au fost utilizate cleme speciale.

3. Completarea lacunei care a rămas în urma nodului expulzat (median, latura planșei superioară), cu clei de oase și chit de rumeguș. Finisarea completării cu șmirghel și integrarea cromatică în baiț brun. Pentru protejarea peliculei de culoare, între plăcuța de sticlă pictată și capacul de protecție au fost așezate o filă de carton Canson și folie de Liatex (ambele materiale cu pH neutru).

4. Fixarea capacului pe ramă s-a realizat în holșuruburi, cu ajutorul unei șurubelnițe electrice, pentru a evita expunerea sticlei la șocuri mecanice.

Fig. 15 și 16. Ansamblu, față și verso, după restaurare.

Bibliografie

1. Iuliana Popescu, *Istoricul constituirii colecției de icoane a Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” București. Metodologia conservării și restaurării icoanelor pe lemn și pe sticlă*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2013.
2. Iuliana Popescu, *Strategia intervenției la icoanele pe lemn și pe sticlă*, în *Restitutio*, Buletin de conservare-restaurare nr. 8, editat de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București, noiembrie 2014, p. 252-265.
3. Iuliana Popescu, *Conservarea și restaurarea icoanei pe sticlă „Iisus Hristos cu Vița de vie”, Transilvania, Țara Bârsei, sec. XIX*, în *Restitutio*, Buletin de conservare-restaurare nr. 9, editat de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București, noiembrie 2015, p. 207-216.
4. Iuliana Popescu, *Conservarea și restaurarea icoanei pe sticlă „Sfântul Ierarh Nicolae”, Transilvania, Țara Bârsei, secolul al XIX-lea*, în *Restitutio*, Buletin de conservare-restaurare/Conservation-restoration bulletin, nr.11/2017, p. 175-187.
5. Iuliana Popescu, *Conservarea și restaurarea icoanei pe sticlă „Iisus Hristos și Sfântul Ioan Botezătorul copii”, Transilvania, Gherla, secolul al XIX-lea/Conservation and restoration of the icon on glass “Jesus Christ and St. John the Baptist as Children”, Transylvania, Gherla, 19th century*, în *Restitutio*, Buletin de conservare-restaurare/Conservation-restoration bulletin, nr.12/2018, p.113-122.
6. Iuliana Popescu, *Conservarea și restaurarea icoanei pe sticlă „Botezul Domnului Iisus Hristos”/Conservation and restoration of the icon on glass “The baptism of the Lord Jesus Christ”, Transilvania, Țara Bârsei, secolul al XIX-lea*, în lucrarea *MATCONS 2019, Materie și materiale în/pentru conservarea patrimoniului, Matter and Materials in/for Heritage Conservation*, 8-12 octombrie 2019, Craiova, România/October 8-12, 2019, Craiova, Romania, p.141-154.
7. Dr. Iuliana Popescu, *Conservarea și restaurarea icoanei pe sticlă „Sfântul Haralambie”, Transilvania, Țara Bârsei, sec. al XIX-lea*, în *Anuarul Muzeului de Artă Tulcea, DobroArt Nr. 4, Tulcea, 2020*.